

TIINA KIVINEN

Opettaako historia mitään?

Historia tarjoaa perspektiivin, jonka avulla voimme tarkastella asioita erilaisista näkökulmista ja asettaa niitä mittasuhteisiin, puntaroida vaihtoehtoja. Tällaisena apuvälineenä historia on vertaansa vailla. Sitä pitää vain opetella käyttämään ja ennen kaikkea sitä pitäisi malttaa käyttää.

■ Nykyhetki on menneisyyden tulos ja tulevaisuus mahdollinen menneisyyden asettamissa rajoissa. Nykypäivää ei voi ymmärtää eikä tulevaisuutta voi ennakoida muuten kuin arvioimalla ja puntaroimalla menneisyyttä. Tämä pätee niin tavallisiin ihmisiin kuin päätöksentekijöihinkin, poliitikkoihin ja valtiojohtajiin, jotka päätöksillään luovat uutta historiaa tulevien sukupolvien ihmeteltäväksi ja tulkittavaksi. Ei siis ole samantekevää millaisiin historiatietoihin päätöksenteossa nojaututaan ja miten menneisyyden tarjoamaa tietoa käytetään hyväksi.

Ihminen ei voi toimia ilman muistiaan niin kuin ei kansakuntakaan voi toimia ilman muistiaan eli tietoa menneisyydestään. Tutkimukset osoittavat, että historian käyttö päätöksenteossa on varsin yleistä. Vertaamalla uutta tilannetta johonkin aikaisempaan yhtäläisyyksiä etsien, uusi tilanne hahmottuu ja tulee ikään kuin tutuksi. Tutuksi tekeminen on erityisen tärkeää ulkopoliitikassa, jossa jo sananmukaisesti ollaan te-

kemisissä vieraiden valtioiden kanssa. Tutkimusten mukaan historiaan turvaudutaankin erityisesti ulkopoliittisessa päätöksenteossa. Historia on merkittävä osa kansan identiteettiä, se kertoo keitä me olemme. Historiansa avulla kansa määrittelee paikkansa ja roolinsa muiden kansojen joukossa. Tämän määritelmän pohjalta toimitaan suhteessa muihin maihin ja kansoihin.

Se miten hyvin muistin ja historian varassa toimiminen tiedostetaan, puhumattaakaan siitä miten harkittua se on, onkin sitten jo toinen asia. Tässä suhteessa tutkimustulokset historian hyödyntämisestä poliittisessa päätöksenteossa eivät ole kovin rohkaisevia. Historian määrällinen paljous, jos tällaista ilmaisua voi käyttää, ja asioiden syy-seuraus-suhteiden monimutkaisuus tekevät historian hyödyntämisen monin tavoin ongelmalliseksi päättäjille. Kiireen ja poliittisten paineiden keskellä päätöksentekijät usein suoristavat historian mutkia: päättäjät turvautuvat usein ensimmäiseen mielikuvaan ja historialliseen yhtymäkohtaan, joka heidän mieleensä tulee eivätkä pysähdy analysoimaan tilannetta.

Hyvin usein päätöksentekijät turvautuvat myös uskomuksiin historian ”opetuksista”. Päätöksentekijän huoneentaulu tuntuu varoittavan ennen kaikkea saman virheen tekemisestä kahdesti. Huomio ja energia menevät helposti ainoastaan aiemmin tehtyjen ”virheiden” välttämiseen ja kokonaan vaille huomiota jää tilanteiden tarkempi erittely. Erittely ja jäsentely on kuitenkin ensiarvoisen tärkeää, sillä kahta täysin samanlaista tilannetta historiasta ei löydy. Kahta tilannetta verrattaessa pääpiirteet saattavat näyttää samoilta. Kiusallisia ovatkin juuri luke-

mattomat yksityiskohdat, joita historia on täynnä. Päätöksentekijän täytyy valita, mitkä yksityiskohdat hän ottaa huomioon ja mitkä jättää huomiotta. Yksi valitsee yhdet ”faktat” päätöksensä tueksi, toinen toiset. Siihen loppuu pitävä pinta ja ollaan tulkinnallisuuden ja poliittisuuden liukkaalla jäällä.

Mukana suuressa kertomuksessa

Tällä hetkellä käydään vilkasta keskustelua siitä, onko Irak uusi Vietnam. Vietnam on yhdysvaltalaisille traumaattinen esimerkki historian ”opetuksista”, virheistä, joita ei missään nimessä pidä tehdä uudestaan. Vietnamin sodan ”opetuksia” sovelletaan kiivaasti Irakin tapahtumiin.

Tarina on tuttu: Vietnamin ja Irakin sotia verrataan. Löydetään historiallisia yhtäläisyyksiä ja eroja. Irak siis sekä on uusi Vietnam että ei ole – riippuen siitä mitä asioita painotetaan ja otetaan mukaan tarkasteluun. Historiasta tulee poliittinen lyömäase. Presidentti Bushin politiikan vastustajat näkevät Irakissa uuden Vietnamin virheineen helpommin kuin hänen politiikkansa kannattajat.

Päätöksenteko ja tehtyjen päätösten julkinen perusteleminen ovat jossain määrin kaksi eri asiaa. Historiaa käytetään argumentaatiokeinona poliittisessa puheessa perusteltaessa tehtyjä päätöksiä ja haettaessa niille oikeutusta ja yleistä hyväksyntää. USA:n presidenttien on todettu erityisen paljon viittaavan historiaan puheessaan. Onkin varsin vaikeaa löytää USA:n presidentin puhetta ilman viittausta maan ”perustaja-isiin” tai itsenäisyysjulistukseen, tai ilman lainausta George Washingtonin, Thomas Jeffersonin tai Abraham Lincolnin puheista.

Ensimmäisessä virkaanastujaispuheessaan, vuonna 2001, nykyinen presidentti George Bush lähes ensi sanoikseen asetti itsensä osaksi ”suurta kertomusta”. Vapaasti suomennettuna presidentti Bush sanoi jotakin tähän tapaan: ”Meillä on kaikilla paikamme pitkässä kertomuksessa, jota nyt jatkamme, mutta jonka loppua emme näe. Se on kertomus uudesta maailmasta, josta tuli vanhan maailman ystävä ja vapauttaja, – – Se on Amerikan kertomus – kertomus haa-

voittuvaisesta ja erehtyväisestä kansasta, jota yli sukupolvien yhdistävät suuret ja kestävät ihanteet.” Toisessa virkaanastujaispuheessaan noin vuosi sitten presidentti Bush jatkoi samaa teemaa sanoen: ”Näiden ihanteiden levittäminen ja eteenpäin vieminen on se tehtävä, missio, joka synnytti kansakuntamme”.

Kuinka moni suomalaisista muistaa, että Suomen itsenäisyysjulistus vuodelta 1917 mainitsee Suomen kansalla olevan erityinen tehtävä kansakuntana? Julistuksessa sanotaan, että ”Suomen kansa tuntee syvästi, ettei se voi täyttää kansallista ja yleisinhimillistä tehtäväänsä muuten kuin täysin vapaana”. Mikä tuo tehtävä on, sitä joutuu lukemaan hieman rivien välistä.

Ainakin presidenttejä kuunnellessa yhdysvaltalaiset vaikuttavat varsin historiatietoiselta kansalta. Yhdysvaltain itsenäisyysjulistusta vuodelta 1776 pidetään länsimaisen historian ensimmäisenä merkittävänä dokumenttina, joka kiteytti demokratian periaatteet. Yhdysvaltain voi katsoa alun perin syntyneen tiettyjen periaatteiden ja ihanteiden määrittelemänä. Amerikkalaisina ihanteina pidetään vapautta, oikeudenmukaisuutta ja tasavertaisuutta, joiden katsotaan toteutuvan demokratian kautta. Presidenttien suulla nämä periaatteet ja ihanteet oikeuttavat ja velvoittavat USA:n kansakuntana käyttäytymään tietyllä tavalla. Tällainen vetoaminen historiaan onkin historian käyttöä voimakkaimmillaan. Tutkimuksen kannalta on mielenkiintoinen se toiminnan kirjo, jota näillä ihanteilla ja periaatteilla voidaan perustella.

Yleisellä tasolla presidentti Woodrow Wilsonin (presidenttinä 1913–21) esimerkki osoittaa historian ”helppokäyttöisyyden” poliittisessa argumentoinnissa ja tästä aiheutuvat monet mahdollisuudet ja vaarat. Wilsonin esimerkki todistaa ensinnäkin, ettei akateemisella, analyttisellä historiatiedolla ole paljon käyttöä poliittisessa vakuuttelussa, jossa pitää esittää yksi asia, kuten tehty päätös, ainoana oikeana, jotta sille saataisiin yleinen hyväksyntä. Wilson unohti varsin nopeasti jopa omat historianopetuksensa siirtyessään yliopistomaailmasta päivänpolitiikkaan. Professori Wilson oli sitä

mieltä, ettei USA vielä ollut valmis viemään demokratiaa muihin maihin, mutta presidentti Wilson saarnasi sitä lopulta tärkeimpänä päämääränään.

Historia houkuttaa poliittista puhujaa monista eri syistä. Täsmälleen samoista syistä on kuulijakunnan syytä olla varuillaan. Historia taipuu helposti kertomusmuotoon. Sotaa oikeuttaessaan, sekä itselleen että kansalaisilleen, Wilson turvautui suuressa määrin käsitykseensä historiankulusta, kuinka maailmanhistoria kulki kohti parempaa, toisin sanoen kohti amerikkalaismallista vapautta ja demokratiaa. Samaan tapaan presidentti George Bush sijoittaa itsensä ja toimintansa osaksi ”suurta kertomusta.”

Kertomuksen loukuissa

Menneisyshän on loputon joukko toisiinsa enemmän, vähemmän tai ei ollenkaan liittyviä tapahtumia. Jos maailman tai edes yhden maan historia muotoillaan loogiseksi kertomukseksi, tarkoittaa se kaikissa tapauksissa, että suuri määrä yksityiskohtia jätetään pois, koska ne eivät liity kertomukseen mitenkään tai horjuttavat sen logiikkaa. Historian esittäminen kertomuksena tarkoittaa aina kertojan valintoja siitä mitä otetaan mukaan ja sitä, että paljon jätetään sanomatta. Vaara piilee juuri tässä: historia tarjoaa loputtoman faktojen kokoelman, josta puhuja voi valita omaa argumenttiaan tukevat tosiasiat. Koska historiaa on todellakin loputtomasti kerrottavaksi, puhujaa ei kovin helposti syytetä siitä, että hän jättää jotakin kertomatta.

Kertomusmuoto houkuttaa sekä puhujaa että kuulijaa, koska se auttaa jäsentämään kaoottiselta vaikuttavista tapahtumaketjuista, antaa yksittäisille tapahtumille mielekkäitä merkityksiä osana suurempaa kokonaisuutta ja parhaimmillaan antaa mielen koko ihmiskunnan olemassaololle. Lyhyesti sanoen se palvelee ihmisen tarvetta johdonmukaisuuteen ja järjestykseen – tapahtumissa halutaan nähdä jotakin ”järkeä.” Sitä uskottavampi on kertomus mitä korkeampi auktoriteetti sen kertoo: Yhdysvaltain presidentti ei kerro kansalleen satuja, koska hänen ei kuulu kertoa, koska hän on presidentti.

Myös historiantutkijat kertovat kertomuksia historiasta. Tutkijan erottaa poliitikosta yleensä kuitenkin se, että tutkija ilmoittaa näkökulmansa eli sen periaatteen, jolla hän on valinnut tietyt historialliset faktat kertomukseensa ja jättänyt tietyt taas pois. Päätäjien puheita kuuntelevan yleisön tulisi kuitenkin tiedostaa, että myös poliitikolla on näkökulma ja jotakin aina jätetään kertomatta, sillä historiasta ei ole olemassakaan mitään yleistä totuutta.

Ennalta määrättyyn historiankulkuun vetoamalla päätöksentekijän on helppo siirtää vastuuta. Tällaisessa puheessa historia näyttäytyy subjektina, joka kulkee omia polkujaan ilman että siihen kukaan tai mikään voi vaikuttaa. Yleisön harhaanjohtamista on tehdä historiasta toimiva itsenäinen subjekti. Näin kuitenkin usein ja helposti tapahtuu. Historia ”opettaa”, perinteet velvoittavat ja isät katsovat poikiaan kumpujen kätköistä miten milloinkin. Joskus historia myös ”tuomitsee” tai ”palkitsee,” jolloin viitataan tulevaan historiankirjoitukseen.

Historialla on myös siivet, joiden havinan saattaa silloin tällöin kuulla. Mutta osaako historia lentää niin kuin aika osaa? Taitava puhuja saa myös kielikuvat palvelemaan tarkoitustaan. Yleisön pitäisi olla tarkkana myös kielikuvien kanssa, ettei pidetä itseltään selvinä asioita, jotka eivät sitä ole.

Kuten jo edellä tuli ilmi, historia on merkittävä osa kansan identiteettiä, historian avulla selvitämme keitä me olemme, ja erityisesti miten me eroamme muista. Kansa haluaa tietysti mieluummin kuulla olevansa hyvä ja urhea kansa kuin huono pelkurikansa, joka ei saa mitään aikaan. Taitava johtaja ottaa tämän huomioon ja voi käyttää sitä hyväkseen. Kun kansalta tarvitaan yhä uusia ponnistuksia isänmaan hyväksi, menneisyydestä kaivetaan esiin ylpeyden ja suuruuden hetkiä. Kun Suomessa tulee paha paikka, huudetaan esiin ”talvisodan henkeä”. Onneksi asiat on saatu järjestettyä niin, ettei tuota henkeä viime vuosikymmeninä ole tosimitoissa tarvittu kai kuin jääkiekkokaukalossa Ruotsin joukkuetta vastaan.

Tällä tavoin poliittisessa puheessa helposti ajaututaan pelkistettyihin, kansallisiin

myytteihin pohjautuvaan historiointiin. Historian todistellaan ”velvoittavan” kansaa tiettyihin tekoihin, isiltä saatu perintö pitää säilyttää ja niin edelleen. Historia ja menneisyshän eivät tietenkään sinänsä velvoita yhtään mihinkään, vaan nykyihmiset itse asettavat toiminnalleen tiettyjä tavoitteita. Kenen nimissä teot tehdään – jumalan, esisien vai vielä syntymättömien lasten – on puhtaasti retorinen kysymys. Vaarana tällaisessa argumentoinnissa on aina liika ihanteellisuus, joka saattaa johtaa karvaisiin pettymyksiin.

Poliittisessa puheessa historia esitetään joskus kirjana, vähän samaan tapaan kuin Raamattu, jonka lehdiltä on tiettyjä asioita luettavissa, siis kenen tahansa luettavissa. Toisin kuin Raamatun tapauksessa, historiaa ei kuitenkaan mielletä uskon asiaksi, vaan pikemminkin ”puhtaaksi faktaksi”, kiistämättömiksi tosiasioiksi, jotka ovat tapahtuneet ja joiden voidaan osoittaa tapahtuneen. Historiaan vetoava puhe on siis jo sinällään, määritelmällisesti hyvin vakuuttavaa. Tähän liittyy jälleen sekä mahdollisuus että vaara: puhujan kannalta mahdollisuus olla hyvin vakuuttava; kuulijan kannalta vaara uskoa kriitikittömästi kaiken kuulemansa.

Kirjailija George Orwell on sanonut: ”Se joka hallitsee menneisyyttä hallitsee myös tulevaisuutta: se joka hallitsee nykyisyyttä hallitsee menneisyyttä.” Menneisyydestä kertoo totuuden se, ketä kulloinkin kuun-

nellaan ja kuka saa yleisön huomion puoleensa. Tuntuu, että myös akateemisen historiantutkimuksen parissa on herätty tähän tosiasiaan. Erityisesti Yhdysvalloissa on kasvanut ja voimistunut *public history* -niminen historian ala, suomennettuna vaikkapa ”suuren yleisön historia”. Sillä tarkoitetaan nimenomaan sitä historiaa, jonka näkee, kuulee, lukee ja tulkitsee niin sanottu suuri yleisö, kaikki ne jotka eivät kuulu akateemiseen tiedeyhteisöön. Public historyn lähtökohtana on, että historian tutkimus antaa apuvälineitä nykypäivän ongelmien ratkaisemiseen. Päätöksiä tekevillä tahoilla tulisi olla käytössään relevanttia tietoa historiasta sekä ennen kaikkea käsitys siitä mihin ja miten historiaa voi käyttää.

Mitä historia sitten opettaa? Ei sinänsä eikä suoranaisesti mitään. Historia ei tarjoa mitään valmiita opetuksia. Tapahtumien virrassa ei ole kahta samanlaista tilannetta, jotka yksioikoisesti olisivat vertailukelpoisia ja yhden opetus olisi sovellettavissa toiseen. Historiatieto on ennen kaikkea väline, jonka avulla voimme ymmärtää nykyhetkeä ja nähdä tulevaisuuden vaihtoehtoja. Historia tarjoaa perspektiivin, jonka avulla voimme tarkastella asioita erilaisista näkökulmista ja asettaa niitä mittasuhteisiin, puntaroida vaihtoehtoja. Tällaisena apuvälineenä historia on vertaansa vailla. Sitä pitää vain opetella käyttämään ja ennen kaikkea sitä pitäisi malttaa käyttää. ■